

svjesno, slobodno, vjerno... Bog je vjeran u svim svojim djelima. Zato se proroci apsolutno pouzdaju u Boga i u svjetlu svoje vjere u Bogu tumače povijest. Psalmi pokazuju kako je svaki član starozavjetne zajednice bio uvjeren u Božju ljubav i vjernost. U krajnjim situacijama on uvijek iščekuje spasenje od Boga.

Situacija je s čovjekovom vjernošću prema Bogu nešto drugačija. Čovjek je u toj kreposti zatajio, postao Bogu nevjeran. Povijesne knjige to zorno pokazuju na mnogim primjerima. Bog traži od čovjeka apsolutnu vjernost. O toj vjernosti ovisi ostvarenje Božjih obećanja i, konačno, spasenje. Nevjernost je strogo zabranjena i ona je uzrok mnogim nesrećama. Apsolutna vjernost prema Bogu zapravo je samo odgovor Božjoj ljubavi i dobroti prema Izraelu. Proroci analiziraju čovjekovo ponašanje prema Bogu još više i još dublje nego povijesne knjige. Izrael će se spasiti samo ako bude Bogu vjeran (Hab 2,4). I psalmist pokazuje razne vidove čovjekove vjernosti i nevjernosti prema Bogu (Ps 12,2; 78,8.36–37). Psalmist se odlikuje svojom vjernošću Bogu (Ps 101,6; 119,29–30). I Knjiga izreka govori o potrebi vjernosti: Bog nagrađuje čovjekovu vjernost, a kažnjava nevjernost.

To je, ukratko, sadržaj ove vrijedne doktorske radnje. Sestra Snežna je biblijski pojam „vjernosti Božje i čovjekove“ obradila na vrlo komunikativan i privlačan način a temeljito i savjesno. Njezina je karakteristika – koju, na žalost, nemaju sve doktorske radnje – da se lagano čita. Stil je vrlo jednostavan, jezik vrlo komunikativan i zaključci sadržajno bogati. Zato je s potpunim pravom svoju radnju objavila da bi ona mogla biti pristupačna širem krugu onih koji se zanimaju za Bibliju. Oni će čitajući ovo znanstveno djelo vidjeti kako treba pisati, kako istraživati, kako duboko prodirati u dubine otajstva ljudske riječi preko koje se Bog ljudima objavio. Čestitamo.

Adalbert Rebić

I. GOLUB, *Darovana riječ*, Izdanje DKA. Remetski kamenjak 24, Zagreb, 1985, str. 54. *Darovana riječ* naslov je nove knjižice Ivana Goluba što se nedavno pojavila kao prva knjiga novopokrenutoga istoimenog niza Biblioteke Družbe katoličkog apostolata (Zagreb, 1984, 54 str.). Opsegom nevelika ova knjižica zapravo predstavlja svojevrsnu sintezu određenih autorovih petnaestogodišnjih teoloških promišljanja, te se po svojoj nutarnjoj sličnosti

nekako nadovezuje na njegovu raniju knjigu *Prisutni* (1969). Relativno dugo razdoblje postajanja te uočljiva izvjesna težnja za sustavnošću opravdat će ovaj moj pokušaj prigodnog analitičkog čitanja.

Pogleda li se najprije sadržaj lako će već u naslovima prepoznati više ranijih Golubovih tekstova. No, dojam može prevariti, jer nije riječ o sabranim radovima. Tekstovi su naime opet mijenjani te se u novoj kako-tako zaokruženoj cjelini drukčije čitaju. Kažem kako-tako zaokruženoj, jer knjiga nije posve ujednačena te u osnovi ostaje mozaična, što još više ističe njezin inače jasan esejistički karakter. O čemu je zapravo riječ?

Riječ je o „riječi“, o riječi koja je „uvijek čudo“, nad kojom je čovjek kao „biće riječi“ „snebiven“: „Riječu čovjek izlazi iz sebe i stupa pred drugoga – izlazi iz tajne i stupa pred tajnu. A i sama riječ je tajna. Njezino dno je nedosezivo, njeni korijeni nedohvativi“ (str. 5). Tako nas autor uvodi u čitanje ovoga štiva. Sve je ovdje riječ, i cijeli pokušaj ide za tim da pokaže odrednice jedne moguće teologije riječi.

Pokušat ću najprije raščlaniti tekst. Autor doduše nije smatrao potrebitim unositi bilo kakve veće podjele, već trideset naslova slijedi u neprekinutom nizu jedan za drugim. Takav postupak ima svoju težinu, no ne priječi čitatelju da on čita tekst ovako ili onako, pri čemu će čitatelj biti svjestan rizičnosti svoje interpretacije. Ja ću tekst podijeliti u tri dijela, i svaki ću dio nasloviti dvjema riječima za koje mi se čini da odgovaraju njegovu sadržaju: za prvi dio izdavam riječi proroci /Sin (6–23), za drugi objava/vjera (23–34), a za treći teologija/estetika (34–52). Dok je prvi dio isključivo biblijskoga karaktera, drugi je prijelazni, moglo bi se reći teološko-antropološkoga karaktera, a treći razrađuje određene teoretske postavke.

Prvi dio, PROROCI/SIN, započinje naslovom *Progovor* je, naime Bog, a strukturalno je utemeljen na Hebr 1, 1: „očima po prorocima... nama u Sinu“. Golub odmah inzistira na razlici: „Kad se radi o govoru po proroku, riječ je ono što on izgovori, ali on sam nije riječ. Kad se radi o govoru po Sinu, Sin je riječ. Prorok po kojemu Bog govori, dođe, izreče što mu je Bog naložio kazati i ode. Sin u kojemu Bog govori nije prigodna, ni prolazna riječ; nije riječ samo ono što on

ustima izgovori nego on sâm i čitav je riječ. (...) Ta riječ je utjelovljena, i to utjelovljena u pismo, i utjelovljena u tijelo, u put" (6). Svoju obradu „proročke riječi“ autor sažima na kraju ovim riječima: „Tako smo na jednom primjeru, Jeremijinu primjeru, pogledali kako je Bog govorio ocima po prorocima, i kako je došlo do Bogomnadahnutog zapisivanja tog govora iliti do literarnog utjelovljenja Božje riječi“ (13). Slijedi „ciklus“ o teološko-povijesnoknjiževnom nastajanju biblijskih knjiga (14–20), gdje autor ponavlja svoju osnovnu misao o dubokoj sličnosti/srodnosti pisane i utjelovljene Božje riječi. Dvije bih stvari ovdje istaknuo. Najprije autorovo inzistiranje na činjenici da Biblija govori „o Bogu“ u različitim književnim oblicima jer, konačno, „istine o čovjeku dublje doživljavamo i prodornije spoznajemo preko pjesme, drame, romana ... nego pomoću čitavih svezaka povijesne građe i teoretskih rasprava. Nije čudo da Bog govori i u pjesmi, drami, pripovijesti“ ... (14–15). Autor si dopušta takve „konfuzije“ (tko o komu govori u Bibliji). Golub uzima Bibliju u pravilu cjelovito, npr. s obzirom na postanak Staroga i Novog zavjeta, a nekako iznimno, s posebnog razloga inzistira na razlikama. Tako će na kraju ovoga istoga „ciklusa“ govoriti o „dvama razdobljima“ (20), odnosno o „progresivnom putu“ Božjega govora (21), polazeći opet od proslava Poslanice Hebrejima, da bi prvi dio zaključio himnom Riječi Ivanova proslava.

Drugi dio, OBJAVA/VJERA, građen je opet na nizu korelacija, ali ne više na razini biblijske utjelovljenosti riječi, već na „Bogomdanoj Riječi i Bogudanoj riječi“ (naslov, str. 23). Pod prvom se misli na objavu, pod drugom na vjeru. Jedna i druga riječ jest „darovana“ (23) (u slobodi i naklonosti), jedna i druga je „zadana“ (24) (u savezu i vjernosti). Jedna i druga riječ je opet „utjelovljena“ (25) (u vremenu, prostoru, pojedincu, narodu, kulturi...). Slijedeća tri naslova – Vjera i dob, Ako ti tko rekao, Vjera i vrijeme (26–29) – čini se da ekspliciraju gornje postavke (ako je tako, možda bi Vjera i dob smjela doći na treće mjesto). Uzmemo li teološki aksiom „gratia supponit naturam“ (30) kao znakovit za cijeli drugi dio, onda je do sada bilo riječi o „milosti“ (usp. str. 28: „Bogudana riječ ili vjera je milosno čovjekovo postojanje... vjera je milosno utjelovljenje“...),

u tema religiozne nadarenosti – apologija tolerancije! – podudarala bi se s „prirodom“ (29–34), gdje Golub neće propustiti ustvrditi kako „religiozna nadarenost spada prvotno u umjetničku darovitost“ (30), čime antipira tvrdnju kako je svaki čovjek „toliko pjesnik da može biti vjernik“ (40). To su važni momenti Golubove univerzalne otvorenosti, utemeljene u zajedničkom ishodištu sve ljudske plemenitosti.

Konačno treći dio, u znaku binoma **TEOLOGIJA/ESTETIKA**, polazi od povijesno-poetskog značaja „utjelovljenosti“ objave i vjere, gdje se vjera pokazuje „kao pjesma“ (34), a pjesma kao vjera („Pjesma je vjera“, str. 35; usp. još proroci = pjesnici, pjesnici = proroci, str. 43). Neodredivost poetskoga, odnosno poetsko kao „stanoviti način postojanja, pristupanja zbilji“, „kao polaženje od nezatnoga i dopiranje do apsolutnoga, kao pomirenost s paradoksima, kao sprijateljnost s besjedom, kao otvorenost sveukupnosti zbilje ne samo umom nego i srcem...“ (34) postaje prirodni saveznik religioznomu, vjeri: u oba slučaja riječ i iskustvo od temeljnog su značenja. Teologija pak, kao „refleksija o Božjem govoru i čovjekovom odgovoru ... o objavi i o vjeri“ (39), nužno bi morala odgovarati, prilagoditi se svome predmetu, tj. na njoj bi se „trebala raspoznavati stanovita poetičnost“ (40). Korak dalje vodi vjeru (i teologiju) iz poetičnosti u umjetnost naprosto, jer konačno postojanje je na „svom dnu pjesničko“ (43).

Kratku stanku u dosadašnjim razmišljanjima donosi – ovdje očito kao protivnost poetsko-vjerničkoj otvorenosti i slobodi (42–43) – osuda ideologije, koja je „nasilna prema životu“, koja je „protivna životu“, koja je zapravo „idologija“ (43). I sama se vjera toga treba čuvati (45). Slijede vrlo zanimljiva razmišljanja o kulturi, znanosti i umjetnosti, o njihovu međusobnom odnosu te o odnosu vjere/teologije prema njima. Sve je to čovjek, te je zato sklad moguć i nužan. Razmišljanja završavaju – naslanjajući se opet na Heideggera, „kako se danas refleksija o životu sve više zgušnjuje u umjetnost“ (51) – programatskom riječju kako bi zato teologija danas imala „stati nadasve na prag estetike“ (52), što je zapravo autor ovdje pokušao i učiniti.

Posljednji naslov (Kultura i evangelizacija)

ponešto zbunjuje: zar ne više „teologija“? To ovdje može biti samo istoznačno, jer ono do čega je Golubu stalo od početka do kraja jest pokušaj vlastitoga utemeljenja odnosno legitimiranja jasno određenoga stila teološkog razmišljanja. Upravo zbog te osnovne autorove nakane, sva druga pitanja koja nastaju tijekom čitanja treba staviti u drugi plan. Dakako, može se slobodno dodati, pitanja je tim više što je riječ o nacrtu a ne o dovršenom djelu u svim njegovim pojedinostima. U tom smislu i sve opaske metodološke naravi, mjestimično pre naglašena shematičnost, odnosno općenito pojednostavljivanje, sve stoji u sjeni osnovne perspektive o stvaralačkoj povijesno-iskustvenoj uosobljenosti/utjelovljenosti riječi kao zajedničkoj osnovi vjere i umjetnosti, teologije i estetike. Tako se ova razmišljanja doimaju kao traganje za onim posljednjim, onim osnovnim u čovjekovom postojanju, da bi se tamo našla i uspostavila veza svega što je doista ljudsko, plemenito, čovjeku neotuđivo i ljudima zajedničko.

Golubova misao uvijek je konkretna, on uvijek misli u ljudima i događajima, no nije zato od manjega dosega. Takve slutnje i uvjerenja Nijemac bi, ili netko drugi, pretvorio u knjižurine. Hrvat se pak zadovolji nacrtima... Golub se tako ovdje pokazuje kao minijaturist teološkog razmišljanja, ujedno kao zagovaratelj jedne poetsko-estetski koncipirane teologije, on koji je prije svega – ima ih koji bi rekli iznad svega – poet, pjesnička duša. U malome, u minijaturi – ali ipak! – otvoreno su nove, „velike“ perspektive.

Marko MIŠERDA

KNJIGE IZVANCRKVENIH IZDAVAČA

RUDOLF OTTO: *Sveto. O vanrazumskom u pojmu božanskog i njegovom odnosu prema razumskom*. Preveo s njemačkog V. Premec. Uvod Milan Damjanović. „Svjetlost“, Sarajevo, 1983, str. 244.

Ova knjiga predstavlja neku vrst klasičnog djela na području religije. Nakana autora je da razumom prodre do temelja religioznosti i tako osnuje vjeru na nerazorivom u čovjeku.

Pošto je razradio pojam razumskog i vanrazumskog, autor analizira pojam nadnaravnog. Autor traži temelje religioznog u fascinantnom, u mysterium tremendum i u karakteru stvorenoga te u čudesnom koje prosjajuje iz svega stvorenoga. On zatim određuje pojam svetoga u svemu uzvišenom, odgovara na pitanje što je to izvanrazumsko i govori o izražajnim sredstvima nadnaravnog. Pošto je iz Svetog pisma i Lutherove tradicije odredio nadnaravno, on razlaže sveto kao kategoriju apriori. Na kraju govori o proricaju u prakršćanstvu i o otkrivanju u suvremenom kršćanstvu. Na kraju knjige nalaze se neki prilozi knjiži, bilješka prevodioca i razmišljanja Š. Žuljevića nad knjigom i pojmom sveto.

Prijevod je u cjelini veoma dobar. Ponekad se samo osjeti koliko je naš izraz neadekvatan da izrazi svu širinu i dubinu njemačkog ili latinskog izričaja. U svakom slučaju knjiga je velik doprinos filozofiji i razumijevanju religije i religioznosti kao i kršćanstva.

FRANE BULIĆ: *Izabrani spisi*. Splitski književni krug, Split, 1984, str. 650.

Ovo zamašno djelo izdano je u povodu pedesete obljetnice smrti velikana naše arheologije don Frane Bulića. Uz predgovor i pogovor, koje je napisao Nenad Cambi, knjiga sadrži 27 Bulićevih radova. Oni su izabrani iz deset većih znanstvenih područja kao što su metodologija, topografija, povijest, hagiografija, crkvena povijest, antička arheologija, epigrafija, numizmatika, starokršćanska arheologija, ranosrednjovjekovna arheologija i zaštita spomenika kulture.

KULTURA, časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku, br. 65–66–67/84. Tematski broj: Religija, društvo, kultura, str. 464.

Ovo je dvobroj časopisa pripremljen u sklopu istraživanja suvremenih mitova, rituala i religijske svijesti stanovništva Beograda s okolinom. On bi trebao poslužiti budućim savjetovanjima prikazujući razne teorijske domete i rezultate istraživanja religije u svijetu i kod nas. Tema ovog tematskog dvobroja razdijeljena je u četiri skupine: religija i društvo, religija i kultura, religija, filozofija i nauka, te napokon kriza religije, sekularizacija i ateizam. Svaka od tih tematskih skupina